

Szabó Sándor

Használjuk-e még? A tájékoztatás hagyományos eszközei.

Az elmúlt néhány évtizedben, elsősorban a számítástechnikának köszönhetően életünk számos területén gyökeres változások történtek. A nem is oly régen még korszerűnek minősített technikák ma már elavultnak tekinthetők, s aki nem figyelt oda e rohamos fejlődésre, s még használói szinten sem igyekezett lépést tartani az informatika terén a szinte mindent átalakító változásokra, az óhatatlanul hátrányba került, hiszen még a legegyszerűbb számítástechnikai eszközöket sem tudja használni. Az új technika jelen van szinte minden területen, az üzleti világban, a közigazgatásban, az egészségügyben és természetesen a kulturális élet valamennyi szegmensében. Az elmondottak különösen érvényesek a könyvtárak világára, hiszen ahol hatalmas mennyiségű információt, adatot tárolnak és szolgáltatnak, s a használók legkülönbözőbb információs igényeit igyekeznek kielégíteni, ott a korszerű számítástechnikai eszközök használata nélkülözhetetlen.

Napjainkban kívánatos tehát, hogy nem csupán a könyvtárosok, hanem a könyvtárhasználók is rendelkezzenek alapvető számítógép-használati készséggel, hiszen egyre több könyvtárban cédulakatalógus helyett az állományban online katalógus segítségével lehet eligazodni, bibliográfiai kötetek helyett egyre gyakrabban bibliográfiai adatbázisokban kell irodalmat kutatni, s Internet segítségével a legszerteágazóbb információkhoz percek alatt lehet hozzájutni.

Könyvtárosok körében is nagyon elterjedt az a vélemény, gondolkodásmód, hogy a referenz kérdések megoldásához, az esetek többségében a legcélravezetőbb út, eszköz az Internet. Jelenleg ugyan ma még többnyire egymás mellett élnek az információs források hagyományos, nyomtatott és elektronikus variánsai, információs intézményeinkben még fellelhetők a referáló, indexelő szolgáltatások nyomtatott kötetei is, de tapasztalhatjuk, hogy egyre gyakrabban az elektronikus változatok lesznek az egyeduralgok. Egyre jobban hódítanak a folyóiratok elektronikus változatai, s főleg a szűkebb használói kör igényeit szolgáló forrástípusok, mint pl. a szabadalmi dokumentumok, nemzetközi szervezetek kiadványai, parlamenti dokumentumok többnyire már csak elektronikus formában érhetőek el. Néhány éve a magyar nemzeti bibliográfia kurrens füzetei is csak elektronikus formában olvashatók, és megszűnőben vannak kurrens szakbibliográfiáink nyomtatott változatai is. Tény, hogy felnő, vagy már fel is nőtt az a nemzedék, mely számára a képernyő használata teljesen hétköznapi tevékenység, nekik a számítógép jelenti a legfőbb kapcsolatot a külvilággal.

Fel kell tenni tehát a kérdést, valóban az Internet, vagy tágabban az elektronikus források használata nyújtják minden esetben az egyetlen és helyes megoldást? S ha ez igaz, akkor el kell felejtenünk a tájékozódás-tájékoztatás hagyományos forrásait, az elmúlt évszázadok során kiépült, s nyomtatott formában használatos eszközöket, bibliográfiákat, enciklopédiákat, forráskiadványokat?

Az elektronikus információhordozók elterjedése azonban nem minden tudomány területén ment végbe azonos mértékben. Az új típusú adathordozók döntően az alkalmazott- és természettudományi diszciplínák területén váltak ismertté, uralkodóvá, s időben is itt jelentkeztek legkorábban, míg a társadalom, de különösen a humán tudományok vonatkozásában többnyire később és korlátozottabb mértékben kerültek bevezetésre. Az eltérés az egyes tudományágak egyedi jellegéből, sajátosságaiból következik, hiszen lényeges eltérések vannak az egyes tudománycsoportok között a kutatási módszerekben, az információs források típusaiban, a használói igényekben, szokásokban.

Ha összevetjük a társadalomtudományi, valamint a természet- és alkalmazott diszciplínák tájékoztatói gyakorlatát, az alábbi főbb eltéréseket konstatálhatjuk:

1. Talán a legdöntőbb különbség az *időtényező* eltérő szerepéből adódik. A természet- és alkalmazott tudományok információi többnyire gyorsabban avulnak, szemben a társadalomtudományi eredményekkel. Ugyanakkor a természettudományok esetében, ha egy tudományos tétel túlhaladottá válik, az elavul, s a későbbiekben csak a tudomány története szempontjából bír jelentőséggel, míg a társadalomtudományi felismerések általában nem avulnak el, a friss, az újabb tudományos eredmények szervesen épülnek az előzményekre, a kutatómunkában ezekhez mindig vissza kell nyúlni. Horváth János, Szerb Antal munkáira nem mondjuk, hogy elavultak, legfeljebb azt, hogy egy korábbi szemléletben íródtak, s a mai kutatásokban is gyakran hivatkoznak rájuk. Mindebből következik, hogy a természet- és alkalmazott tudományi kutatásoknál a gyors, naprakész tájékoztatót biztosító, korszerű formában nyújtott kurrens szolgáltatások a dominánsak, szemben a társadalomtudományokkal, ahol a folyamatos informálást nyújtó szolgáltatások mellett nagy hangsúlyt kapnak a visszatekintést biztosító retrospektív segédletek, bibliográfiák.
2. Az alkalmazott és természettudományi tájékoztatás a szakirodalomra szorítkozik, amely többnyire a kutatás tárgyát képező természeti jelenség leírását, vagy egy kísérlet tapasztalatainak, eredményeinek összegzését tartalmazza. A társadalomtudományi vizsgálatok tárgya viszont többnyire dokumentum, mint pl. az irodalmi szöveg, a különböző történeti források, jogszabályok, népköltészeti-népmesei gyűjtések, s a tájékoztatás során a szakirodalom mellett e forrásokról is informálnunk kell, szükség esetén ezeket kézbe kell adnunk. E szövegek közreadásában a hagyományos, nyomtatott formának van meghatározó szerepe. A számítástechnikának e területen elsősorban a hagyományos eszközök digitalizálásában lehet szerepe.
3. Végezetül utalni kell arra, hogy a természettudományi kutatások eredményei, tételei egzaktak, eredményei egyértelműen bizonyíthatóak, míg a társadalomtudományi kutatások többnyire szubjektívek, hiszen egy forrás megítélése, értékelése nem minden esetben egyértelmű. Ez a tény is a szövegkiadások fontosságát hangsúlyozza, s ez is a hagyományos eszközök használatát részesíti előnyben.

A továbbiakban rövid kitekintést szeretnénk adni, hogy a hazai könyvészeti munkák sorában milyen arányban vannak képviselve a tájékoztatás hagyományos műszerei. Előljáróban leszögezhetjük, hogy a hagyományos eszközöknek, főleg a társadalomtudományi diszciplínák terén, ezen belül is különösen a nemzeti tárgyú tudományágakban van meghatározó, nélkülözhetetlen szerepe. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy e téren nem csupán a már meglévő segédletek népszerűségéről van szó, hanem napjainkban is több jelentős vállalkozás elkészültének örülhetünk. Álljon itt néhány kiragadott példa mondandónk igazolására.

Az utóbbi években talán a legtöbb jelentős munka a nyelvészeti *szótárak* terén készült. A közeljövőben jelenik meg a 18 kötetre tervezett, sok évtizedes munka eredményeként elkészült Akadémiai Nagyszótár első kötete. Folyamatosan jelennek meg a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának állandóan frissített újabb és újabb kiadásai, ugyanakkor több, nagyon hasznos speciális szótár elkészültének örvendhetünk, mint pl. Magyar Szókinctár, a Magyar Helyiségnév-azonosító Szótár, vagy az Új Magyar Tájsszótár.

Társadalomtudományi *bibliográfiáink* közül ki kell emelni a „Kosáry-bibliográfia” újabb, immár 3. kiadását, mely a tervek szerint kezdetektől 1848-ig terjedő korszakra vonatkozó forrás és szakirodalom feldolgozására vállalkozott. Az elmúlt két évtized bibliográfiai munkái közül ki kell emelni a 8 kötetes Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfiát, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei c. sorozatot.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a legtöbb nagy múltú társadalomtudományi folyóiratnak elkészültek a *repertóriumai*, így többek között a nyelvészeti folyóiratok mellett immár rendelkezésre állnak a Századok, az Ethnográfia, a Történelmi Szemle, legújabbán pedig a Néprajzi Értesítő és a Levéltári Szemle mutatókötetei. Ezek a segédletek a kutatómunka nélkülözhetetlen segédeszközei. Jelentős múltra tekintenek vissza az írói életműveket feltáró *biobibliográfiák*, melyek közül az utóbbi években megjelent két munkára szeretnénk a figyelmet felhívni: ezek a Babits Mihály és Pilinszky János munkásságát feldolgozó kitűnő filológiai alaposággal készült összeállítások.

Egy-egy tudományág problémáiban való eligazodáshoz jelentős segítséget nyújtanak, az adott területek ismereteit rendszerező *kézikönyvek*. Az elmúlt évek talán legjelentősebb kézikönyv-vállalkozása a 8 kötetben megjelent Magyar Néprajz c. munka.

Végezetül összegezve mondanivalónk lényegét:

Meggyőződésünk, hogy az elektronikus források térhódítása ellenére a hagyományos eszközöknek is megvan és a jövőben is meg lesz a szerepük. Elismerve a számítógépes rendszerek vitathatatlan előnyeit, a nyomtatott segédletek, ha sokkal korlátozottabb mértékben, de a *jövőben* is a tájékoztatás nélkülözhetetlen eszközei lesznek, elsősorban

- a társadalomtudományok, kiemelten a történeti aspektusú és nemzeti tárgyú stúdiumok területén, valamint
- adattájékoztatás esetén, amikor egyszerűbb a hagyományos lexikont, adattárat felütni, mint egy adatbázisban keresni.

Úgy gondoljuk, hogy *használatuktól függetlenül* a tájékoztatás hagyományos eszközeit *ismerni* kell minden tájékoztatással, információszolgáltatással foglalkozó szakembernek, mert

- a tájékoztatás segédleteinek rendszere, tipológiája jobban, alaposabban tanulmányozható a hagyományos eszközökön keresztül,
- a források célszerű felhasználásához ismerni kell azok gyűjtőkörét, rendszerét, megbízhatóságát, s ez a nyomtatott változatokon könnyebben és alaposabban megismerhető
- a tájékoztatás során alkalmazandó stratégiák, keresési módszerek jobban gyakorolhatók, megtanulhatók a nyomtatott művek kézbevitelével,
- az információs-tájékoztatási tevékenység során használt terminológia elsajátítása egyszerűbb a nyomtatott változatok tanulmányozása révén.